

MIŠEL TURNIJE I SVET BEZ DRUGOG

Zver je odjednom prestala da žvaće, zadržavši u zubima dugu travku. Načinila je tako nekoliko koraka ka Petku, klanjajući ogromnim rogovima kao da usput pozdravlja gomilu. Ta groteskna mimika prosto je sledila iznenađenog Petka. Životinja je bila još samo nekoliko koraka od njega, kada je kao izbačena iz katapulte poletela u njegovom pravcu. Glavu je zaronila između prednjih nogu, rogovi su joj se propeli poput kopalja, i ona je jurnula ka Petkovim prsima kao ogromna strela s krznenim zaperkom. Petko se bacio ulevo za delić sekunde prekasno. Obavio ga je mošusni smrad...¹

Ove prelepe stranice pripovedaju o borbi Petka s jarcem. Petko će biti ranjen, ali umreće jarac, „veliki jarac je mrtav“. I Petko najavljuje svoj tajanstveni projekat: mrtvi jarac će poleteti i propevati, leteći i muzikalni jarac. U prvom koraku projekta on upotrebljava kožu koju je očistio od dlaka, oprao, uglačao i razapeo preko drvene konstrukcije. Povezan sa štapom za pecanje, jarac pojačava i najmanji pokret udice, postaje ogromni nebeski plovak preslikavajući, na taj način, vodu na nebo. U drugom koraku Petko koristi glavu i creva, od njih pravi instrument i postavlja ga na mrtvo drvo, kako bi proizveo trenutnu simfoniju koju izvodi jedino vetar: upravo kao da se romor zemlje prenosi na nebo i postaje organizovan nebeski zvuk, svezvučje, „uistinu *elementarna* muzika“.² To su dva načina na koja veliki mrtvi jarac oslobađa Elemente. Primitićemo da zemlja i vazduh ne igraju toliko ulogu posebnih elemenata, koliko ulogu dve sasvim suprotstavljene figure, tako da svaka ujedinjuje četiri elementa. Zemlja je ono što ih zatvara i prisiljava, zadržava ih u dubini telâ, dok ih nebo, sa svetlošću i suncem, dovodi u slobodno i čisto stanje, oslobađa ih njihovih granica kako bi oformili kosmičku energiju površine, jednu, a ipak svojstvenu svakom elementu. Postoje, dakle, zemljana vatra, zemljana voda, zemljani vazduh i zemljana zemlja, ali i vazдушna ili nebeska zemlja, voda, vatra i vazdušni ili nebeski vazduh. Odvija se borba zemlje i neba, a ulog u toj borbi je zatvaranje ili oslobađanje svih elemenata. Ostrvo je granica ili mesto borbe. Upravo je zato toliko važno da se zna s koje će se strane ostrvo zaljuljati, da li je sposobno da u nebo saspe svoju vatru, svoju zemlju i svoje vode, i da sâm postane sunčano. Ostrvo je junak romana koliko i Robinson, koliko i Petko. Ostrvo menja lik u nizu podvajanja, ništa manje nego što Robinson menja lik u nizu preobražajâ. Robinsonov subjektivni niz neodvojiv je od niza stanjâ ostrva.

Konačni stadijum je Robinson koji je postao elementaran na svom ostrvu, što je i samo vraćeno elementima: sunčani Robinson na ostrvu koje je postalo sunčano, Uranac na Uranu. Ovde se, dakle, ne računa početak, već naprotiv, računaju se ishod i krajnji cilj, otkriveni

¹ Mišel Turnije, *Petko ili limbovi Pacifka*, Bratstvo Jedinstvo, Novi Sad, 1990, prevod Gordana Stojković, str. 130. (prevod neznatno izmenjen).

² *Isto*, str. 140.

kroz svakovrsne inkarnacije. To je prva velika razlika u odnosu na Defoovog Robinsona. Neretko se zapažalo da tema Robinsona kod Defoa nije bila samo priča, već „instrument potrage“: potrage koja polazi od pustog ostrva i teži tome da nanovo uspostavi stroge početke i strog poredak poslova i osvajanjâ koji otud vremenom proizlaze. Jasno je, međutim, da se potraga dvaput izjalovljuje. S jedne strane, slika početka pretpostavlja ono što hoće da proizvede (vidi: sve ono što je Robinson izvukao iz olupine broda). S druge strane, svet koji je ponovo proizveden, počev od tog početka, ekvivalent je *stvarnog* sveta, što će reći ekonomičnog, ili sveta takvog kakav bi bio, kakav bi morao biti kad ne bi bilo seksualnosti (vidi: poništenje svake seksualnosti kod Defoovog Robinsona).³ Treba li iz toga zaključiti da je seksualnost jedini fantastični princip kadar da svet strogog ekonomskog poretkâ, koji mu je bio određen na početku, skrene s puta? Ukratko, Defoova je namera bila dobra: šta se događa čoveku koji je sam, bez Drugog, na pustom ostrvu? Ali problem je bio loše postavljen. Jer, umesto da se aseksualni Robinson vrati na početak koji reprodukuje ekonomski svet analogan našem, svet koji je arhetip našem, trebalo je aseksualnog Robinsona dovesti do *ciljeva potpuno različitih* od naših, *potpuno divergentnih* našim ciljevima, do fantastičnog sveta koji je i sâm pošao stranputicom. Postavivši problem u terminima cilja, a ne početka, Turnije sebi zabranjuje da pusti Robinsona s ostrva. Robinsonov cilj, njegova krajnja svrha jeste „dehumanizacija“, susret libida sa slobodnim elementima, otkriće kosmičke energije ili jednog velikog elementarnog Zdravlja, koje se može javiti samo na ostrvu, štavije u meri u kojoj ostrvo postaje vazdušno ili sunčano. Henri Miler je govorio o tom „bebećem kmečanju“ osnovnih elemenata, helijuma, kiseonika, silicijuma, gvožđa. A nesumnjivo ima Milera, čak i Lorensa u tom Robinsonu od helijuma i kiseonika: mrtvi jarac već najavljuje kmečanje osnovnih elemenata.

Međutim, čitalac takođe ima utisak da to veliko Zdravlje Turnijeovog Robinsona nešto skriva, nešto što nije ni milerovsko ni lorensovsko. Zar ne bi upravo to bilo *devijacija*, suštinska *devijacija* neodvojiva od pustinjačke seksualnosti, koju Zdravlje implicira? Turnijeov Robinson se suprotstavlja Defoovom kroz tri svojstva koja se strogo ulančavaju: on je usmeren na ciljeve, na svrhe, umesto da bude usmeren na početak; on je seksualan; njegovi ciljevi predstavljaju fantastičnu devijaciju našeg sveta, pod uticajem transformisane seksualnosti, umesto ekonomske reprodukcije našeg sveta kroz aktivnost neprestanog rada. Taj Robinson, pravo govoreći, ne radi ništa perverzno; a ipak, kako se osloboditi utiska da je on sâm perverznan, što će reći, ako sledimo Frojdu definiciju, onaj ko zastranjuje kada je reč o ciljevima? Usmeriti Robinsona ka početku i učiniti da stvori svet poput našeg, bila je kod Defoa ista stvar; kod Turnijea, isto je da ga usmeri ka ciljevima i da ga natera da zastrani, da se mimoide s ciljevima. Robinson nužno mora iznova da proizvodi naš svet ukoliko je usmeren ka počecima, ali kada je usmeren ka ciljevima, on nužno zastranjuje. Ta čudna devijacija nije od onih o kojima govori Frojd, jer ona je sunčana, a njeni predmeti su elementi: to je smisao Urana.

³ O Defoovom Robinsonu uporedi zapažanja Pjera Mašrea (Pierre Macherey) koji pokazuje kako je tema porekla vezana za ekonomsku reprodukciju sveta i za poništenje fantastike u korist tobožnje „stvarnosti“ tog sveta: *Pour une théorie de la production littéraire*, iz. Maspero, str. 266–275.

Ako je svakako valjalo prevesti u ljudske izraze taj sunčani snošaj, odgovaralo bi mi da budem opisan u ženskom rodu, kao nebeska supruga. Ali taj antropomorfizam nema smisla. Uistinu, na najvišem stepenu do kojeg smo stigli, Petko i ja, razlika u polovima je prevaziđena, i Petko može da se poistoveti s Venerom, baš kao što se može reći, na ljudskom jeziku, da se ja otvaram plodernju Glavne Zvezde.⁴

Ako je istina da je neuroza negativ perverzije, zar perverzija, sa svoje strane, ne bi bila ono elementarno neuroze?

* * *

Pojam perverzije je kopile, polupravan, polumedicinski pojam. Ali ne prisvaja ga ni medicina ni pravo. U danas obnovljenom interesovanju za takav jedan pojam, čini se da u strukturi same perverzije tražimo razlog njenog mogućeg odnosa, vrlo dvosmislenog, kako sa pravom, tako i sa medicinom. Ovo je tačka od koje se polazi: perverzija se ne definiše snagom želje u sistemu nagonâ; perverznjak nije neko ko želi, već neko ko uvodi želju u potpuno drugačiji sistem i pušta je da u tom sistemu igra ulogu unutrašnje granice, virtualnog žarišta ili nulte tačke (slavna sadistička bezosećajnost). Perverznjak više nije ono ja koje želi, za njega drugi nije željeni predmet obdaren stvarnom egzistencijom. Turnijeov roman ipak nije teza o perverziji. To nije roman teze. Niti je roman likova, jer drugi ne postoji. Nije ni roman unutrašnje analize, utoliko što je Robinsonove unutrašnjosti jako malo. To je čudnovat, šaljiv avanturistički roman, ali i kosmički roman preobražajâ. Umesto da bude teza o perverziji, to je roman koji razvija sâmu tezu Robinsona: čovek bez drugog na svom ostrvu. Ali „teza“ nalazi utoliko više smisla što, umesto da se odnosi na pretpostavljen početak, ona najavljuje avanture: šta će se desiti u ostrvskom svetu bez drugog? Prvo ćemo, dakle, tragati za onim što drugi znači kroz njegove *učinke*: tražićemo učinke odsustva drugog na ostrvu, navešćemo učinke prisustva drugog u običnom svetu, zaključićemo šta to drugi jeste i u čemu se sastoji njegovo odsustvo. Učinci odsustva drugog, dakle, istinske su avanture duha: ovo je induktivni eksperimentalni roman. Filozofska refleksija može da sabere sve ono što roman pokazuje s toliko snage i života.

Prvi učinak drugog, oko svakog predmeta koji opažam ili svake ideje koju mislim, jeste organizacija marginalnog sveta, proširenja, dna, gde drugi predmeti, druge ideje mogu da izađu shodno zakonima tranzicija koji regulišu prelazak jednih u druge. Gledam jedan predmet, pa se okrećem, puštam ga da se vrati na dno, u isto vreme kada s dna izbija novi predmet moje pažnje. Ako me taj novi predmet ne rani, ako ne udara o mene žestinom metka (kao kad se zabijemo u neku stvar koju nismo videli), to je zato što prvi predmet raspoloža čitavim jednim rubom u kom sam već osećao preegzistenciju predmeta koji će se tek pojaviti, čitavog polja virtualnosti i potencijalnosti za koje sam već znao da se mogu aktualizovati. No, takvo znanje, takav osećaj marginalnog postojanja, mogući su samo kroz drugog.

Uvideo je tako da je drugi za nas veoma moćan faktor rastresenosti, ne samo zato što nas neprestano ometa i otima nas od naše duhovne misli, nego i zato što sama mogućnost njegovog

⁴ Turnije, *op.cit.*, str. 154.

*iskrsavanja baca nejasnu svetlost na svet predmeta smeštenih na ivici naše pažnje ali kadrih u svakom trenutku da postanu njeno središte.*⁵

Deo predmeta koji ne vidim istovremeno postavljam kao vidljivog za drugog; tako da, dok budem pravio krug da bih dosegao taj skriveni deo, pridružicu se drugom iza predmeta kako bih ga totalizovao na predvidiv način. A predmeti iza mojih leđa, osećam ih kako se izvijaju, zatvaraju krug i oblikuju svet, upravo zato što su vidljivi za drugog, zato što ih on vidi. Tu dubinu, s obzirom na koju, za mene, predmeti zadiru jedni u druge, međusobno se ujedaju, skrivaju se jedni iza drugih, vidim tu dubinu kao *moguću širinu* za drugog, širinu u kojoj se drugi ređaju i umiruju (s gledišta neke druge dubine). Ukratko, drugi osigurava rubove i prelaze u svetu. On je blagost doticanja i sličnosti. On upravlja preobražajima forme i dna, varijacijama dubine. On sprečava napade s leđa. On naseljava svet dobrohotnom grajom. On čini da se stvari svijaju jedne ka drugima, da jedne u drugima pronalaze prirodne dopune. Kada se žalimo na zlo drugog zaboravljamo na još strašnije zlo, ono koje bi stvari imale kad drugog ne bi bilo. On relativizuje neznanu, neopaženo; jer drugi za mene uvodi znak neopaženog u ono što opažam i tako me navodi da zahvatim ono što ne opažam kao opažljivo za drugog. U svakom od ovih smislova, moja želja uvek prolazi upravo kroz drugog i tako dobija predmet. Ja ne želim ništa što neki mogući drugi nije video, mislio ili imao. U tome je temelj moje želje. Uvek je drugi taj koji moju želju spušta na predmet.

Šta se događa kada drugi nedostaje u strukturi sveta? Samo vlada brutalna suprotnost sunca i zemlje, neizdržive svetlosti i mračnog ponora: „sažet zakon svega ili ničega“. Znano i neznanu, opaženo i neopaženo apsolutno su suprotstavljeni, u borbi bez nijansi; „Moja vizija ostrva svedena je na nju samu. Ono što od njega ne vidim, za mene je *savršena nepoznatost*. Svuda gde sada nisam, vlada nedokučiva noć“.⁶ Sirov i taman svet, bez potencijalnosti, bez virtualnosti: to je kategorija mogućeg koja se srušila. Umesto relativno harmoničnih oblika koji izbijaju s dna da bi se na dno vratili prateći poredak vremena i prostora, nema ničeg do apstraktnih linija, svetlih i ranjavajućih, ničeg do bezdana, buntovnog i halapljivog. Ničeg do Elemenata. Bezdan i apstraktna linija zamenili su plastičnost i dno. Sve je neumoljivo. Budući da su prestali da se pružaju i svijaju jedni prema drugima, predmeti se preteče uspravljaju; tada otkrivamo zla koja više nisu ljudska. Reklo bi se da nas svaka stvar, lišena sopstvene plastičnosti, budući svedena na svoje najgrublje linije, čuška ili udara s leđa. Odsustvo drugog, to je kad se u nešto zabijemo i kada nam se otkrije zapanjuća brzina sopstvenih gestova.

*Golotinja je luksuz koji bez opasnosti može sebi da dozvoli samo čovek okružen toplinom mnogih prisnih prijatelja. Za Robinsona, sve dok mu se i duša ne promeni, bila bi to proba pogubne nepromišljenosti. Lišeno svojih bednih prnja – izlizanih, poderanih, umazanih, ali proisteklih iz nekoliko hiljada godina civilizacije i prožetih ljudskošću – njegovo meso, ranjivo i belo, bilo je izloženo zračenju grubih elemenata.*⁷

⁵ Isto, str. 26 (prevod korigovan).

⁶ Isto, str. 38.

⁷ Isto, str. 22 (prevod izmenjen).

Više nema prelazâ; gotovo je s blagošću doticanja i sličnosti koje su nam dopuštale da naselimo svet. Ništa više ne postoji osim neprekoračivih dubina, apsolutnih daljina i razlika, ili pak nepodnošljivih ponavljanja, kao precizno naslaganih dužina.

Kada uporedimo prve učinke njegovog prisustva i učinke njegovog odsustva, možemo reći šta drugi jeste. Greška filozofskih teorija u tome je što ga svode čas na naročit objekt, čas na neki drugi subjekt (čak se i zamisao poput Sartrove u *Biću i ništavilu* zadovoljila time da ponovo sjedini dva određenja, tako da od drugog načini predmet na koji spuštam pogled, kako bi on, taj predmet, sa svoje strane, gledao mene i preobražavao me u predmet). Ali drugi nije ni predmet u polju mog opažanja, niti je subjekt koji me opaža: to je pre struktura perceptivnog polja, bez koje polje u celini ne bi funkcionisalo onako kako funkcioniše. To što ta struktura prethodno postoji, kao uslov organizacije uopšte, u granicama koje je aktualizuju u svakom perceptivnom polju – vašem, mom – nije prepreka tome da je ostvare stvarne ličnosti, različiti subjekti, ja za vas i vi za mene. Na taj način *Drugi a priori*, apsolutna struktura, zasniva relativnost drugih kao granicâ koje ostvaruju strukturu u svakom polju. Ali koja je to struktura? To je struktura mogućeg. Prestrašeno lice, to je izraz mogućeg sveta koji zastrašuje, ili neke druge zastrašujuće stvari u svetu koju još ne vidim. Shvatamo da moguće ovde nije apstraktna kategorija koja označava nešto što ne postoji: izraženi mogući svet potpuno postoji, ali ne postoji (aktuelno) izvan onog što ga izražava. Zastrašeno lice ne liči na stvar koja zastrašuje, ono je implicira, obuhvata je kao nešto sasvim drugo, u nekoj vrsti uvrtnjanja koje ono izraženo postavlja u onog ko izražava. Kad, sa svoje strane i za svoj račun, zahvatim realnost onog što drugi izražava, ja samo objašnjavam drugog, ja samo razvijam i ostvarujem mogući svet koji odgovara toj realnosti. Istina je da drugi već daje izvesnu realnost mogućnostima koje obuhvata: upravo time što govori o njima. Drugi, to je obuhvaćeno postojanje mogućeg. Jezik, to je realnost mogućeg kao takvog. Ja, to je razvijanje, eksplikacija mogućnosti, proces njihovog ostvarenja u aktuelnom. Kada ugledamo Albertinu, kaže Prust, ona obuhvata ili izražava plažu i razbijanje talasa: „Da me je videla, šta bih mogao predstavljati za nju? Iz kog bi me univerzuma izdvojila?“ Pokušaj da se razvije, da se razmoti taj mogući svet pod imenom Albertina biće ljubav, ljubomora. Ukratko, drugi kao struktura, to je *izraz mogućeg sveta*, to je ono izraženo zahvaćeno tako da još uvek ne postoji izvan onoga ko ga izražava.

*Svaki od tih ljudi bio je moguć, prilično koherentan svet, sa svojim vrednostima, žizama privlačenja ili odbijanja, svojim središtem gravitacije. Ma kako da su se razlikovali jedni od drugih, ti mogući imali su sada zajednički malu sliku o Speranci – kako sažetu i površnu! – oko koje su se organizovali, i u čijem se jednom uglu nalazio brodolomnik zvani Robinson i njegov sluga mešanac. Ali, ma kako da je središnja bila ova slika, ona je kod svakog bila obeležena znakom privremenog, prolaznog, osuđenog da se u kratkom roku vrati u ništavilo iz kojeg ju je izvuklo slučajno skretanje Bele ptice. I svaki od tih mogućih svetova naivno je proglašavao svoju stvarnost. To i jeste bio drugi: mogući koji se žestoko trudi da se prikaže kao stvaran.*⁸

Učinke prisustva drugog možemo bolje razumeti. Moderna psihologija je razradila bogat niz kategorija koje objašnjavaju funkcionisanje perceptivnog polja i promene pred-

⁸ Isto, str. 160.

meta u tom polju: forma-sadržina, dubina-dužina, tema-potencijalnost, profili-jedinstvo predmeta, obrub-središte, tekst-kontekst, tetičko-netetičko, tranzitivna stanja-supstantivni delovi itd. Ali odgovarajući filozofski problem nije dobro postavljen: postavljamo pitanje da li te kategorije pripadaju samom perceptivnom polju i imanentne su mu (monizam), ili se pak vraćaju subjektivnim sintezama koje se ostvaruju u nekom sadržaju opažanja (dualizam). Pogrešili bismo kad bismo odbacili dualističko tumačenje pod izgovorom da se opažanje ne događa kroz intelektualnu sintezu koja sudi; očigledno možemo zamisliti pasivne čulne sinteze sasvim druge vrste koje se ostvaruju na nekom sadržaju (u tom smislu Huserl nikad nije odbacio izvesni dualizam). Ali, čak i na taj način, sumnjamo da je dualizam dobro definisan, dokle god ga uspostavljamo između nekog sadržaja perceptivnog polja i prerefleksivnih sintezâ onog „ja“. Pravi dualizam je sasvim negde drugde: između učinaka „strukture Drugi“ u perceptivnom polju i učinaka njegovog odsustva (onog što bi opažanje bilo da drugog nema). Potrebno je razumeti da drugi nije struktura među drugim strukturama u perceptivnom polju (u smislu u kojem bismo ga, na primer, prepoznali kao prirodno različitog od predmetâ). *On je struktura koja uslovljava jedinstvo polja* i funkcionisanje tog jedinstva, tako da omogućava uspostavljanje i primenu prethodnih kategorija. Opažanje ne čini mogućim ono ja, već drugi kao struktura. Isti autori, dakle, loše tumače dualizam i ne prevazilaze alternativu prema kojoj bi drugi bio ili poseban predmet u perceptivnom polju, ili drugi subjekt polja. Definišući drugog, prema Turnijeu, kao izraz mogućeg sveta, mi, naprotiv, od njega pravimo princip *a priori* organizacije čitavog perceptivnog polja prema kategorijama, od njega pravimo strukturu koja dopušta funkcionisanje kao „kategorizaciju“ polja. Pravi dualizam se onda pojavljuje s odsustvom drugog: šta se u tom slučaju zbiva s perceptivnim poljem? Da li je strukturisano prema drugim kategorijama? Ili se, naprotiv, otvara za vrlo poseban sadržaj, terajući nas pritom da prodremo u neku naročitu neodređenost. Eto Robinsonove avanture.

Ta teza, hipoteza-Robinson, ima veliku prednost: postupno brisanje strukture Drugi predstavlja nam kao zaslugu okolnosti pustog ostrva. Naravno, ta struktura i dalje opstaje i funkcionise, dugo nakon što Robinson na ostrvu više ne nailazi na stvarne granice ili osobe koje ih mogu ostvariti. Ali dolazi trenutak kada se to završava:

*Svetionici su nestali iz mog polja. Hranjena mojom maštom, njihova svetlost još dugo je stizala do mene. Sada je to svršeno, okružuje me tama.*⁹

A kada Robinson bude sreo Petka, videćemo da ga neće zgrabiti kao što bi to učinio drugi. Kada na kraju brod pristane uz obalu, Robinson će znati da više ne može da uspostavi ljude u njihovoj funkciji drugog, jer je struktura koju su oni obuhvatali i sama nestala:

*To i jeste bio drugi: mogući koji se žestoko trudi da se prikaže kao stvaran. A da je okrutno, samoživo, nemoralno odbiti taj zahtev, to je ono što je čitavo njegovo vaspitanje ulilo bilo Robinsonu, ali on je to zaboravio tokom ovih godina samoće, i sada se pitao da li bi ikada uspeo da ponovo stekne izgubljenu naviku.*¹⁰

⁹ Isto, str. 38.

¹⁰ Isto, str. 160.

No, to rastvaranje strukture, postupno ali nepovratno, zar to nije ono što perverznoj drugim sredstvima postiže na svom unutrašnjem „ostrvu“? Kako kaže Lakan, „odbijanje“ drugog čini da druge ljude više ne shvatamo kao druge, budući da nedostaje struktura koja bi mogla da im dâ to mesto i tu funkciju. Ali, zar nije čitav naš opažen svet isto tako ono što se ruši? U korist nečeg drugog?...

Vratimo se, dakle, učincima prisustva drugog, onakvima kakvi proizlaze iz definicije „drugi – izraz mogućeg sveta“. Glavni učinak jeste razlikovanje moje svesti i njenog predmeta. To razlikovanje, naime, proizlazi iz strukture Drugi. Nastanjujući svet mogućnostima, dnima, rubovima, prelazima – uvodeći mogućnost zastrašujućeg sveta onda kada još uvek nisam zastrašen, ili upravo suprotno, mogućnost umirujućeg sveta onda kada me svet stvarno zastrašuje – obuhvatajući pod drugim vidovima isti svet koji stoji sasvim drukčije razvijen preda mnom – uspostavljajući u svetu toliko mehura koji sadrže moguće svetove: eto šta je drugi.¹¹ Od tog trenutka, drugi čini nužnim da moja svest padne u jedno „bejah“, u prošlost koja se ne poklapa s predmetom. Dok se drugi nije pojavio, postojao je, na primer, umirujući svet, u kojem se moja svest nije razlučivala; drugi se pomalja i izražava mogućnost zastrašujućeg sveta, koji se razvija samo ukoliko odstrani ovaj prethodni svet. Ja nisam ništa drugo do moji prošli predmeti, moje ja sačinjeno je samo od prošlog sveta, upravo onog koji drugi odstranjuje. Ako je drugi mogući svet, ja sam prošli svet. A sva je greška teorija saznanja u tome je što postuliraju istovremenost subjekta i objekta, iako se jedan uspostavlja samo uništenjem drugog.

I najednom nešto pukne. Subjekt se otkida od objekta, lišavajući ga dela njegove boje i njegove težine. Nešto se slomilo u svetu, i čitav zid stvari ruši se postajući ja. Svaki predmet je odstranjen u korist odgovarajućeg subjekta. Svetlost postaje oko i ne postoji više kao takva: ona je još samo nadražaj mrežnjače. Miris postaje nozdrva – i sâm svet se pokazuje bez mirisa. Muzika vetra u korenjacima je osporena: bio je to samo potres bubnjića... Subjekt je diskvalifikovani predmet. Moje oko je leš svetlosti, boje. Moj nos je sve što ostaje od mirisâ kada je dokazana njihova nestvarnost. Moja ruka pobija stvar koju drži. Prema tome, problem poznavanja rađa anahronizam. On uključuje istovremenost subjekta i objekta čije bi tajanstvene odnose hteo da rasvetli. No, subjekt i objekt ne mogu da koegzistiraju, pošto su ista stvar, najpre uključena u stvarni svet, potom bačena na otpad.¹²

Drugi, dakle, učvršćuje razliku svesti i njenog predmeta kao temporalnu razliku. Prvi učinak njegovog prisustva ticao se prostora i raspodele kategorija opažanja; ali drugi učinak, možda dublji, tiče se vremena i raspodele njegovih dimenzija, onog što prethodi i onog što sledi u vremenu. Kako može i dalje da postoji prošlost, kad drugi više ne funkcioniše?

¹¹ U Turnijeovoj koncepciji očigledno ima lajbnicovskih odjeka (monada kao izraz sveta), ali i sartrovskih odjeka. Sartrova teorija u *Biću i ništavilu* prva je velika teorija drugog, jer ona prevazilazi alternativu: da li je drugi predmet (kao poseban predmet u perceptivnom polju), ili je subjekt (kao drugi subjekt za neko drugo perceptivno polje)? Sartre je ovde preteča strukturalizma, jer je prvi razmatrao drugog kao čistu strukturu ili specifičnost nesvodivu na predmet i subjekt. Međutim, pošto je definisao tu strukturu kroz „pogled“, vratio se kategorijama predmeta i subjekta, i na taj način od drugog načinio onog koji me uspostavlja kao objekt kada me gleda, u cilju da sâm postane objekt kada ja pogledam njega. Čini se da struktura Drugi prethodi pogledu; pogled pre označava trenutak kada *neko* ispuni strukturu; on samo ostvaruje, aktualizuje strukturu koja se mora nezavisno definisati.

¹² *Isto*, str. 67–68.

U odsustvu drugog, svest i njen predmet čine više jedno. Više ne postoji mogućnost greške: ne samo zato što drugi više nije tu da kao sud čitave stvarnosti pretrese, pobije ili proveri ono što verujem da vidim, već zato što, pošto nedostaje u strukturi svesti, on dopušta da se ona pripije uz predmet, da koincidira s njim u jednoj večnoj sadašnjosti.

Reklo bi se, prema tome, da su se moji dani uspravili. Ne padaju više jedni na druge. Drže se uspravno, i gordo se potvrđuju u svojoj unutarnjoj vrednosti. A pošto se više ne razlikuju po uzastopnim etapama plana čije je ostvarenje u toku, slični su jedni drugima toliko da se tačno poklapaju u mom pamćenju i da mi se čini da neprestano ponovo živim isti dan.¹³

Svest prestaje da bude svetlost na predmetima kako bi postala čisto svetljenje stvari po sebi. Robinson nije ništa drugo do svest ostrva, ali svest ostrva jeste svest koju ostrvo ima o sebi samom, to je ostrvo u njemu samom. Razumemo onda paradoks pustog ostrva: brodolomnik, ukoliko je jedini, ukoliko je izgubio strukturu Drugi, nikako ne narušava pustost ostrva, on je pre posvećuje. Ostrvo se zove Speranca, ali ko je Ja?

Pitanje je daleko od toga da bude isprazno. Ono čak nije nerešivo. Jer ako to nije on, to je, dakle, Speranca.¹⁴

Evo kako se Robinson postepeno približava otkriću: gubitak drugog on je isprva doživljavao kao temeljni poremećaj sveta; više ništa nije postojalo osim suprotnosti svetla i tame, sve je ranjavalo, svet je bio izgubio svoje prelaze i virtualnost. Ali on (polako) otkriva da je upravo drugi onaj što je uzburkavao svet. To je bio on, bura. Kad je drugi nestao, ne uspravljaju se samo dani. Uspravljaju se i stvari, jer ih drugi više ne obara jedne na druge. Uspravlja se i želja, pošto nije spuštena na jedan predmet ili mogući svet koji izražava drugi. Pusto ostrvo ukoračuje u uspravljenost, u poopštenu erekciju.

Svest nije postala samo unutrašnje svetljenje stvari, već vatra u njihovim glavama, svetlost iznad svake od njih, jedno „leteće Ja“. U toj svetlosti pojavljuje se *druga stvar*: vazdušni dvojnici svake stvari.

Činilo mi se tada da nazirem, u trenu, drugo ostrvo, skriveno... Otkad sam prenesen tamo, na tu drugu Sperancu, smešten sam za stalno u „trenutak nevinosti“.¹⁵

Roman izvanredno opisuje upravo to: u svakom od slučajeva događa se neobično rođenje uzdignutog dvojnika. No, u čemu je tačno razlika između stvari takve kakva se pojavljuje u prisustvu drugog i dvojnika koji ima tendenciju da se oslobodi u njegovom odsustvu? Drugi je upravljao svetom koji se organizuje kroz predmete i prelaznim odnosima među tim predmetima. Predmeti su postojali samo u mogućnostima kojima je drugi nastanjivao svet; svako se zatvarao u sebe i otvarao ka drugim predmetima, samo u funkciji mogućih svetova koje izražava drugi. Ukratko: upravo je drugi zatočio elemente u granice telâ, pa čak i dalje, u granice zemlje. Jer zemlja sâma nije ništa drugo do ogromno telo ko-

¹³ Isto, str. 147.

¹⁴ Isto, str. 60.

¹⁵ Isto, str. 148.

je sputava elemente. Zemlja je zemlja samo ukoliko je nastanjena drugima. Upravo drugi proizvodi tela s elementima, predmete s telima, kao što proizvodi svoje sopstveno lice sa svetovima koje izražava. Dvojnici koji se oslobađa kada se drugi sruši nije, dakle, kopija stvari. Naprotiv, dvojnici su uspravljena slika tamo gde se elementi oslobađaju i vraćaju, svi elementi postali su nebeski, oni formiraju hiljadu hirovitih elementarnih figura. Najpre, tu je figura sunčanog i dehumanizovanog Robinsona:

*Sunce, da li si zadovoljno mnome? Pogledaj me. Da li se moj preobražaj zbiva do kraja u pravcu tvoga plamena? Nestala je moja brada čije su dlake rasle u pravcu zemlje, kao i tolike geotropične žilice. Zauzvrat, moja kosa uvija svoje vatrene kovrče kao rasplamsali požar uzdignut k nebu. Ja sam strela uperena ka tvom žarištu...*¹⁶

Sve se dešava kao da je čitava zemlja pokušala da pobegne kroz ostrvo, ne samo kroz obnavljanje ostalih elemenata koje je nepravedno držala pod uticajem drugog, već i time što je sama označila sopstvenog vazdušnog dvojnika koji je, sa svoje strane, čini nebeskom, koji je tera da se s drugim elementima na nebu nadmeće za sunčane figure. Ukratko, drugi, to je onaj ko je, obuhvatajući moguće svetove, sprečavao dvojnike da se usprave. Drugi, to je veliki gonič. Kao što ni destrukcija drugog nije dezorganizacija sveta, već uspravljena organizacija kao suprotnost ispruženoj organizaciji, uspravljanje, oslobađanje slike koja je na kraju vertikalna i bez zapremine; a potom konačno oslobađanje čistog elementa.

Bile su potrebne katastrofe da bi se proizveli dvojnici i elementi: ne samo rituali s velikim mrtvim jarcem, već i veličanstvena eksplozija u kojoj je ostrvo podiglo svu svoju vatru i samo sebe izbljuvalo kroz jednu od pećina. Ali uspravljena želja kroz katastrofe uči koji je njen pravi predmet. Zar nam priroda i zemlja nisu već rekly da predmet želje nije telo, niti stvar, već samo Slika? A kada smo želeli samog drugog, na šta se odnosila naša želja ako ne na taj izraženi mali mogući svet, koji je drugi nepravedno obuhvatao u sebi, umesto da ga pustimo da ili plovi i leti iznad sveta, razvijen kao slavni dvojnici? Kada zamišljamo tog opnokrilca koji prodire u cvet što precizno oponaša izgled trbuha ženke tog insekta, a iz njega izlazi noseći na glavi dva roga polena, čini se da su tela samo zaobilaznice na putu do Slika i da seksualnost ostvaruje svoj cilj utoliko bolje i čistije ukoliko uštedi tu zaobilaznicu, ukoliko se obraća neposredno Slikama, a najzad i Elementima oslobođenim telâ.¹⁷ Spajanje libida s elementima, to je Robinsonova devijacija; ali, kada je reč o ciljevima, čitava istorija te devijacije takođe je „uspravljanje“ stvari, zemlje i želje.

Koliko je samo muke trebalo da se stigne dotle, koliko romaneskni avantura. Jer, prva Robinsonova reakcija bio je očaj. Ona izražava upravo onaj trenutak neuroze u kojem struktura Drugi i dalje funkcioniše, iako više nema nikog da je ispuni, da je ostvari. Na izvestan način, ona funkcioniše utoliko strože ukoliko je više ne zauzimaju stvarna bića. Drugi se više ne mogu prilagoditi strukturi; ona funkcioniše na prazno, utoliko je zahtevnija. Ona ne prestaje da sabija Robinsona u neku nepoznatu ličnu prošlost, u zamke pamćenja i muke halucinacije. Taj trenutak neuroze (gde je Robinson „sabijen“) otelovljuje se u kaljuzi koju Robinson deli sa prascima:

¹⁶ Isto, str. 147.

¹⁷ Up. str. 81–82.

*Samo su mu oči, usta i nos izranjali iz lebdećeg ćilima od vodene leće i jaja krastače. Oslobođen svih zemaljskih veza, pratio je u tupome sanjarenju uspomene koje su, dolazeći iz njegove prošlosti, igrale na nebu u prepletu nepomičnog lišća.*¹⁸

Ipak, drugi momenat pokazuje kako struktura Drugi počinje da se raspršuje. Iskobeljavši se iz kaljuge, Robinson traži zamenu za drugog, kadru da, uprkos svemu, održi nabor koji je drugi davao stvarima: red, rad. Uređenje vremena klepsidrom, preobilna proizvodnja, uspostavljanje zakona, mnoštvo zvaničnih titula i funkcija koje Robinson sebi pridaje, sve to svedoči o naporu da svet ponovo naseli drugima koji su i dalje on sam, da bi održao učinke prisustva drugog onda kada struktura zataji. Ali oseća se nepravilnost: dok Defoov Robinson sebi zabranjuje da proizvodi više nego što mu je potrebno, jer misli da zlo počinje s preterivanjem u proizvodnji, Turnijeov Robinson se upušta u „mahnitu“ proizvodnju, pri čemu je jedino zlo trošenje, jer troši uvek sam i za sebe. I paralelno s tom aktivnošću rada, kao nužni korelat, razvija se čudna strast umirivanja i seksualnosti. Robinson povremeno zaustavlja klepsidru, navikava se na noć bez dna u pećini, premazuje celo svoje telo mlekom, probija se do unutrašnjeg središta ostrva i pronalazi udubljenje u koje dolazi da se zgrči, udubljenje nalik na larvalni ovoj njegovog sopstvenog tela. To je fantastičnija regresija od regresije neuroze, jer se vraća do Majke-Zemlje, do iskonske Majke:

*On je bio to meko testo uhvaćeno u svemoćnu kamenu šaku. Bio je taj grah uhvaćen u masivno i postojano meso Sperance.*¹⁹

Dok je rad čuvao formu premetâ u kojima ima toliko nagomilanih tragova, zaplet se odriče svakog uobičenog predmeta u korist unutrašnjosti Zemlje i principa ukopavanja. Međutim, imamo utisak da su dva toliko različita ponašanja neobično komplementarna. S obe strane, postoji mahnitost, dvostruka mahnitost koja definiše trenutak psihoze i koja se očigledno pojavljuje u povratku Zemlji i kosmičkom poreklu shizofrenog, i to ni manje ni više nego u radu, u proizvođenju shizofrenih predmeta koji se ne mogu konzimirati, proizvođenju koje proističe iz gomilanja i taloženja.²⁰ Ovde je, dakle, struktura Drugi ono što hoće da se rasprši: psihotičar pokušava da prikrije odsustvo stvarnih drugih i tako uspostavi poredak ljudskih tragova, da prikrije raspršivanje strukture organizujući nadljudsko poreklo.

Neuroza i psihoza, to je avantura dubine. Struktura Drugi organizuje dubinu i pacifikuje je, čini je pogodnom za život. Isto tako poremećaji te strukture impliciraju nered, pomućenost dubine, kao nasilni povratak bezdana koji više ne možemo da otklonimo. Sve je izgubilo smisao, sve postaje *simulakrum* i *trag*, čak i predmet rada, čak i voljeno biće, čak i svet u sebi samom i ja u svetu... Osim ako, ipak, ne dođe spas za Robinsona. Osim ako Robinson ne izmisli novu dimenziju ili treći smisao izraza „gubitak drugog“. Osim ako odsustvo drugog i raspadanje njegove strukture ne dezorganizuju svet naprosto, nego, naprotiv, otvaraju mogućnost spasa. Potrebno je da se Robinson vrati na površinu, da otkrije površine.

¹⁸ *Isto*, str. 27.

¹⁹ *Isto*, str. 74.

²⁰ Up. stranice Anrija Mišoa gde opisuje sto koji je napravio shizofreničar, *Les Grandes épreuves de l'esprit*, Gallimard, str. 156. Robinsonovo građenje nepomerivog broda nije bez analogije.

Čista površina, to je možda ono što nam je drugi skrivao. Možda se na površini, poput pare, oslobađa nova nepoznata slika stvari i, iz zemlje, jedna nova energična figura, površna energija bez mogućeg drugog. Jer nebo nikako ne označava neku visinu koja bi bila tek protivnost dubini. U svojoj suprotnosti s dubokom zemljom, vazduh i nebo su opis čiste površine, i preletanje polja te površine. Solipsističko nebo nema dubinu:

Čudna predrasuda, ipak, koja slepo vrednuje dubinu na račun površnosti i koja hoće da površno znači, nikako velike dimenzije, nego male dubine, dok duboko, naprotiv, znači velike dubine a nikako male površine. A, međutim, osećanje kao što je ljubav meri se mnogo bolje, čini mi se – ako se uopšte meri – po značaju svoje površnosti nego po stepenu svoje dubine...²¹

Na površini se najpre uzdižu dvojnici ili vazdušne Slike; potom, u nebeskom preletanju polja, ti čisti i oslobođeni Elementi. Poopštena erekcija jeste erekcija površina, njihovo uspravljanje, nestali drugi. Onda se simulakrumi penju i postaju *fantazmi*, na površini ostrva i u preletanju neba. Dvojnici bez sličnosti i elementi bez prisile jesu dva aspekta fantazma. To restrukturisanje sveta, to je veliko Robinsonovo Zdravlje, pobjeda velikog Zdravlja, ili treći smisao „gubitka drugog“.

Upravo ovde se upliće Petko. Jer glavni lik, kako kaže naslov, jeste taj momčić Petko. Samo on može da postigne preobražaj koju je otpočeo Robinson, da upravlja njime i da otkrije njegov smisao, njegov cilj. I to nevino, površinski. Upravo Petko uništava ekonomski poredak i moral koje je Robinson uspostavio na ostrvu. Baš je on Robinsonu ogadio uvalu, jer svojim užitkom učinio da u njoj izraste nova vrsta mandragore. On diže ostrvo u vazduh, a pritom spaljuje i zaštićeni duvan blizu jednog bureta s barutom i vraća nebu, ne samo vodu i vatru, već i zemlju. Upravo on tera mrtvog jarca (= Robinsona) da poleti i zapeva. Ali baš on Robinsonu predstavlja sliku ličnog dvojnika, kao nužnu dopunu slike ostrva:

Robinson obrće ovo pitanje u sebi. Po prvi put jasno nazire, ispod grubog i glupog mešanca koji ga razdražuje, moguće postojanje drugog Petka – kao što je naslutio nekad, mnogo pre nego što je otkrio pećinu i uvalu, drugo ostrvo, skriveno ispod potčinjenoga ostrva.²²

Najzad, on je taj koji vodi Robinsona do otkrića slobodnih Elemenata, radikalnijih od Slika ili Drugih, utoliko što ih oni stvaraju. Šta možemo da kažemo o Petku osim da je vragolan i deran, sav na površini? Robinson neće prestati da gaji ambivalentna osećanja prema Petku, budući da ga je spasao slučajno: hoteći da ga usmrti strelom, promašio ga je.

Najvažnije je, međutim, da Petko nipošto ne funkcioniše kao pronađeni drugi. Prekasno je, struktura je već nestala. On funkcioniše čas kao neobičan predmet, čas kao čudni saučesnik. Robinson s njim postupa čas kao s robom kojeg pokušava da integriše u ekonomski poredak ostrva, bedni simulakrum, čas kao s posednikom tajne koji preti poretku, tajanstveni fantazam. Čas gotovo kao s predmetom ili životinjom, čas kao da je Petko s one strane samog sebe, jedno s-one-strane Petka, dvojnik ili slika sebe. Čas s jedne, čas s druge strane drugog. Razlika je suštinska. Jer drugi, u svojoj normalnoj funkciji, izražava mogućí svet; ali taj mogućí svet postoji u našem svetu i, ako se ne razvije ili ostvari a da ne prome-

²¹ Turnije, *op. cit.*, str. 47.

²² Isto, str. 121.

ni kvalitet našeg sveta, to se bar zbiva prema zakonima koji uspostavljaju poredak realnog uopšte i sled vremena. Petko funkcioniše sasvim drugačije, on nagoveštava *drugi* svet, pretpostavljeno istinit, nesvodivi dvojniki koji je jedini stvaran, i u tom drugom svetu dvojniki drugog koji Petko više nije, koji ne može da bude. Ne drugi, već sasvim drugo od drugog od drugog. Ne replika, već Dvojniki: onaj koji otkriva čiste elemente, onaj koji raspršuje predmete, tela zemlje.

Činilo se da [Petko] pripada drugom carstvu, u opreci s telurskim carstvom svoga gospodara, na koje je rušilački delovao ako je neko makar malo nastojao da ga u njemu zarobi.²³

Upravo zbog toga on nije Robinsonov predmet želje. Robinson mu uzalud obujmljuje kolena, posmatra njegove oči, to čini samo da bi na taj način shvatio svetlećeg dvojnika koji tek jedva drži slobodne elemente izbegle iz njegovog tela.

No, kada se radi o mojoj seksualnosti, primećujem da Petko ni jedan jedini put nije u meni probudio sodomitsko iskušenje. Najpre zato što je prekasno došao: moja seksualnost je već bila postala elementarna i okrenuta Speranci... Nije se radilo o tome da me unazadi prema ljudskim ljubavima, nego o tome da me, ne izlazeći iz elementarnog, nagna da promenim element.²⁴

Drugi *obara*: on obara elemente na zemlju, zemlju na telo, tela na predmete. Ali Petko nevinno ispravlja predmete i telâ, on nosi zemlju na nebo, on oslobađa elemente. Uspraviti, ispraviti, to znači i skratiti. Drugi je čudna zaobilaznica, on spušta moje želje na predmete, moje ljubavi na svetove. Seksualnost je za rađanje vezana samo kroz zaobilaznicu koja dovodi do toga da polna razlika prođe najpre kroz drugog. Polna razlika se utemeljuje, uspostavlja, najpre u drugom, posredstvom drugog. Uspostaviti svet bez drugog, uspraviti svet (kao što to čini Petko, ili pre, kako Robinson oseća da Petko to čini), to znači izbeći zaobilaznicu. To znači odvojiti želju od njenog *predmeta*, od njene zaobilaznice kroz telo, da bi se postavila u odnos sa čistim *uzrokom*: Elementima.

Nestala je i skela ustanova i mitova koja omogućuje želji da uzme telo, u dvostrukom smislu reči, to jest da dâ sebi određen oblik i da nasrne na žensko telo.²⁵

Robinson više ne može da shvati samog sebe, ili Petka, s gledišta zasebnog pola. U tom ukidanju zaobilaznice, u tom odvajanju uzroka želje od predmeta, u tom povratku elementima, psihoanaliza može slobodno da vidi znak instinkta smrti – instinkta koji je postao sunčan.

* * *

Ovde je sve romaneskno, računajući i teoriju koja se brka s nužnom fikcijom: izvesna teorija drugog. Najveću važnost najpre moramo pridati koncepciji drugog kao strukturi: nikako posebnoj „formi“ u perceptivnom polju (različitoj od forme „predmeta“ ili od „živo-

²³ Isto, str. 126.

²⁴ Isto, str. 154.

²⁵ Isto, str. 80.

tinjske“ forme), već sistemu koji uslovljava funkcionisanje jedinstva perceptivnog polja uopšte. Moramo, dakle, da razlučimo *Drugog a priori*, koji određuje tu strukturu, od *ovog drugog* i od *onog drugog*, a oni određuju realne odnose koje ostvaruju strukturu u ovom ili onom polju. Ako je ovaj drugi uvek neko, ja za vas, vi za mene, to jest u svakom perceptivnom polju subjekt drugog polja, Drugi a priori, naprotiv, nije niko, jer struktura je transcendentna prema odnosima koji je ostvaruju. Kako je definisati? Izražajnost koja definiše strukturu Drugog uspostavlja kategorija mogućeg. Drugi a priori, to je *postojanje* mogućeg uopšte: u onoj meri u kojoj moguće postoji samo kao ono izraženo, što će reći u onome što izražava koje mu nije slično (iskrivljenost izraženog u onome što izražava). Kad Kjerkegorov junak vapi: „mogućeg, mogućeg, inače se gušim“, kad Džejms traži „kiseonik mogućnosti“, oni samo prizivaju Drugog a priori. Pokušali smo da u tom smislu pokažemo kako je drugi uslovljavao jedinstvo perceptivnog polja, primenu kategorija opaženog predmeta na to polje i dimenzije subjekta koji opaža, i, konačno, raspodelu ovih-drugih u svakom polju. U stvari, zakoni percepcije za konstituciju predmeta (forma-sadržina, itd.), za vremensko određenje subjekta, za sukcesivni razvoj svetova, pojavili su nam se kao zavisni od mogućeg kao strukture Drugi. Čak i želja, bilo želja za predmetom ili želja za drugim, zavisi od strukture. Ja želim predmet samo onako kako ga izražava drugi u modusu mogućeg; u drugom želim samo moguće svetove koje on izražava. Drugi se pojavljuje kao onaj ko organizuje Elemente na Zemlji, zemlju u telu, telo u predmetima, i ko istovremeno iscertava i odmerava predmet, percepciju i želju.

Koji je smisao fikcije „Robinson“? Šta je robinzonijada? Svet bez drugog. Turnije pretpostavlja da Robinson s mnoge muke otkriva i osvaja veliko Zdravlje, u meri u kojoj se stvari na kraju organizuju potpuno drugačije nego što bi to bilo s drugim, jer one oslobađaju sliku bez sličnosti, dvojnika sebe samih koji je obično potisnut, i taj dvojnici sa svoje strane oslobađa čiste elemente koji su obično zatočeni. To nije svet poremećen odsustvom drugog, naprotiv, to je slavni dvojnici sveta koji je zbog prisustva drugog skriven. Eto Robinsonovog otkrića: otkrića površine, onog elementarnog s-one-strane, onog Drugog koji nije Drugi. Zašto onda imamo utisak da je to veliko Zdravlje perverzno, da je to „ispravljanje“ sveta i želje isto tako i devijacija, perverzija? Robinsonovo ponašanje nikad nije perverzno. Ali svaka studija perverzije, svaki roman perverzije nastoje da pokažu postojanje „perverzne strukture“ kao principa iz kojeg na kraju proizlaze sva perverzna ponašanja. U tom smislu perverzna struktura može da se razmatra tako da se suprotstavlja strukturi Drugog i dolazi na njeno mesto. Isto kao što su konkretni drugi aktuelni i promenljivi odnosi koji ostvaruju strukturu Drugi, ponašanja perverznjaka, koja uvek pretpostavljaju temeljni nedostatak drugog, samo su promenljivi odnosi koje ostvaruju perverznu strukturu.

Zašto perverznjak ima tendenciju da sebe zamišlja kao blistavog anđela, sačinjenog od helijuma i vatre? Zašto on istovremeno oseća mržnju prema zemlji, prema plodenju i predmetima želje, tu mržnju koju već nalazimo sistematizovanu kod Sada? Turnijeov roman ne nudi objašnjenje, on pokazuje. Na taj način on sjedinjava, posve drugačijim sredstvima, nove psihoanalitičke studije koje, čini se, moraju da obnove status pojma perverzije, a najpre da ga izvuku iz moralizatorske nesigurnosti gde su ga zajedno držali psihijatrija i pravo. Lakan i njegova škola duboko insistiraju na nužnosti da perverzna ponašanja razumevamo pošavši od *strukture* i da definišemo tu strukturu koja uslovljava sâma ponašanja; na način kroz koji

želja trpi neku vrstu *izmeštanja* u toj strukturi, i na koji se *Uzrok* želje odvaja od *predmeta*; na način na koji perverznojaka poriče *polnu razliku* u korist androginog sveta *dvojnika*; na poništavanju drugog u perverziji, na poziciji jednog „s one strane Drugog“ ili na Drugom koji nije Drugi, kao da je drugi u očima perverznojaka oslobodio sopstvenu *metaforu*; na „desubjektivaciji“ perverznog – jer sigurno je da ni žrtva ni saučesnik ne funkcionišu kao drugi.²⁶ Na primer, sadista ne lišava drugog njegove drugosti zato što to hoće, zato što želi da ga natera da pati. Upravo je suprotno, njemu nedostaje struktura Drugi, on živi pod sasvim drugačijom strukturom koja služi kao uslov njegovog doživljenog sveta, zato on druge shvata bilo kao žrtve, bilo kao saučesnike. Ni u jednom od ta dva slučaja, međutim, ne shvata ih kao druge, shvata ih, naprotiv, kao Druge koji nisu drugi. Štaviše, zapanjujuće je kod Sada videti u kojoj tački žrtve i saučesnici, koji nužno menjaju mesta, nikako nisu zahvaćeni kao drugi: već čas kao gnusna tela, čas kao dvojnici ili otuđeni Elementi (nikako ne kao dvojnici junaka, već kao dvojnici sebe samih, uvek izašlih is svog tela u borbi atomskih elemenata).²⁷

Prema ranoj fenomenologiji perverznih ponašanja, a i na temelju zahtevâ prava, osnovni protivsmisao perverzije je u usmeravanju na određene uvrede nanesene drugom. I sve nas uverava, s gledišta ponašanja, da perverzija nije ništa bez prisustva drugog: voajerizam, egzibicionizam, itd. Ali, s gledišta strukture, mora se reći suprotno: upravo zato što struktura Drugi nedostaje, zamenjena potpuno drugom strukturom, realni „drugi“ više ne mogu da igraju ulogu granica koje ostvaruju prvobitnu nestalu strukturu, već samo, u drugoj strukturi, ulogu telâ-žrtava (u naročitom smislu koji perverznojaka daje telima) ili ulogu saučesnika-dvojnika, saučesnika-elemenata (opet, u vrlo naročitom smislu perverznog). Svet perverznog je svet bez drugog, dakle, svet bez mogućeg. Drugi, to je onaj ko unosi mogućnost. Perverzni svet je svet u kome je kategorija nužnog potpuno zamenila kategoriju mogućeg: čudni spinozizam gde nedostaje kiseonik, u korist elementarnije energije i razređenijeg vazduha (Nebo-Nužnost). Čitava perverzija je drugicid, altrucid, dakle, ubistvo mogućnosti. Ali altrucid nije počinjen perverznim ponašanjem, on je pretpostavljen u perverznoj strukturi. To omogućava da perverznojaka bude perverzan, ali ne konstitucionalno, već kao ishod avanture koja je zasigurno prošla kroz neurozu i okrnula psihozu. Upravo nas na to upućuje Turnije u ovom izvanrednom romanu: potrebno je zamisliti perverznog Robinsona. Jedina robinzonijada je sâma perverzija.

Izvornik: Gilles Deleuze, „Michel Tournier et le monde sans atrui“, u: Logique du sens, Les Éditions de Minuit, str. 350–372.

(Sa francuskog prevela **Milica Rašić**)

²⁶ Up. zbornik *Le Désir et la perversion*, éd. du Seuil, 1967. Guy Resolato, „Studija seksualnih perverzija pošavši od fetišizma“ („Etude des perversions sexuelles à partir du fétichisme“); predstavlja vrlo zanimljiva zapažanja, ali nažalost prebrza, o „razlici polova“ i o „dvojniku“ (str. 25–26). Tekst Žana Klavreja (Clavreul), „Perverzni par“ („Le Couple pervers“), pokazuje da ni žrtva ni saučesnik ne zauzimaju mesto drugog (o „desubjektivaciji“ vidi: str. 110, a o razlikovanju Uzroka i Predmeta želje, up. od istog autora „Remarques sur la question de la réalité dans les perversions“, *La Psychanalyse*, br. 8, str. 290). Čini se da su ove studije, utemeljene na Lakanovom strukturalizmu i njegovoj analizi *Verleugnung*-a, na putu da se razvijaju.

²⁷ Kod Sada, stalna je tema kombinacija molekula.